

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Одеська юридична академія»

Кафедра кримінального права

Лабораторія «Інновації у сфері кримінальної юстиції»

Одеський осередок ВГО «Асоціація кримінального права України»

КОНСЕРВАТИВНО-ЛІБЕРАЛЬНІ ІДЕЇ ОДЕСЬКОЇ ШКОЛИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

МАТЕРІАЛИ

Одеської науково-практичної конференції

24 листопада 2023 року

Видавництво
«Юридика»
2024

УДК 343.2/.7:340.123(477.74)(062.552)
К65

Відповідальний за випуск **Ю. Ю. Коломієць.**
Матеріали видано в авторській редакції.

Консервативно-ліберальні ідеї Одеської школи кримінального права : матеріали Одеської наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24 лист. 2023 р.) / відп. ред. проф. Ю. Ю. Коломієць. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. – 252 с.

ISBN 978-617-8263-98-0

У збірнику матеріалів Одеської науково-практичної конференції «Консервативно-ліберальні ідеї Одеської школи кримінального права» відображено консервативні і ліберальні ідеї професорсько-викладацького складу кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», аспірантів, студентів, школярів, які цікавляться проблемами сучасного кримінального права України, а також практиків, готових до співробітництва з науковцями.

Збірник розрахований на наукових працівників, викладачів, докторантів, аспірантів, студентів, практиків, небайдужих до кримінально-правової протидії кримінальним правопорушенням.

УДК 343.2/.7:340.123(477.74)(062.552)

ISBN 978-617-8263-98-0

© Національний університет
«Одеська юридична академія», 2024

Балобанова Дар'я Олександрівна Вимоги якості кримінального закону	64
Полянський Євген Юрійович Щодо подальшого розвитку інституту кримінального покарання в українському праві	70
Шостак Олена Миколаївна Євроцентричність українського кримінального законодавства: принцип субсидіарності та право на життя	76
Тавлуй Олена Вікторівна Контрабанда в Одесі: проблеми та шляхи подолання	82
Абакіна-Пілявська Людмила Миколаївна Окремі питання незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги	86
Іванова (Кедик) Вероніка Петрівна Етика та закон: межі кримінальної відповідальності у медицині	91
Степаненко Оксана Василівна Кібернасильство як форма домашнього насильства	95
Ободовський Олександр Васильович Про об'єкт військових кримінальних правопорушень за проектом нового Кримінального кодексу України: постановка питання	102
Берш Анастасія Яковлівна Кримінальна відповідальність у контексті психічних станів, виниклих під час бойових завдань	109
Пономаренко Денис Васильович Вчинення діяння в умовах воєнного стану як кваліфікуюча ознака кримінального правопорушення	114
Камінський Петро Валерійович Перспективи удосконалення кримінально-правового впливу на явище примушування до шлюбу	121
Малишева Марина Валеріївна Кримінально-правова охорона біологічних прав людини	125
Мальцев Максим Вікторович Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки на виробництві: правовий аналіз	130
Павлова Олександра Сергіївна Кримінальна відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів в Одесі	134

Степаненко Оксана Василівна

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»
[https://scholar.google.com.ua/
citations?user=zmij0yMAAAAJ&hl=uk](https://scholar.google.com.ua/citations?user=zmij0yMAAAAJ&hl=uk)

Наукова біографія

У 2013 році вступила на очну аспірантуру Національного університету «Одеська юридична академія», кафедра кримінального права, навчання у якій успішно закінчила у 2016 році. У 2017 році захистила дисертацію на тему «Принцип доцільності в кримінально-правовій доктрині та кримінальному законодавстві України» та здобула науковий ступінь кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08: кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. У вересня 2021 році вступила до докторантури Національного університету «Одеська юридична академія» на кафедру кримінального права, яку закінчила у вересні 2023 році з представленням дисертаційного дослідження до захисту. У 2021 році присвоєно вчене звання доцента кафедри кримінального права. Пройшла науково-педагогічне стажування «Сучасні методи у змішаному навчанні» в Литовському університеті імені Миколаса Ромєріса (м. Вільнюс, 2020 р.) та підвищення кваліфікації за програмою «Психологія та педагогіка вищої школи» в ОНУ ім І. І. Мечнікова (м. Одеса, 2023 р.). Перемогла у Всеукраїнському конкурсі малих грантів для молодих вчених у галузі кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права (2020 р.) та отримала диплом 3 ступеня за результатами Конкурсу наукових робіт, який присвячений пам'яті професора В. Я. Тація (2023 р.). Член Ради молодих вчених Національного університету «Одеська юридична академія» та Громадської організації «Всеукраїнська асоціація кримінального права».

Наукові інтереси пов'язані з кримінально-правовою особи від домашнього насильства. Автор понад 60 наукових праць.

КІБЕРНАСИЛЬСТВО ЯК ФОРМА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

У ст. 126-1 КК України передбачені наступні форми домашнього насильства: фізичне, психологічне та економічне. Поряд з цим в науковій літературі виділяють кібернасильство як самостійну форму домашнього насильства, оскільки для його вчинення використовуються саме технології та електронні засоби зв'язку. Це може включати в себе поширення приватних фото або відео без згоди жертви, стеження за нею в Інтернеті, шантаж, кібербулінг та інше. Кібернасильство може бути особливо шкідливим, оскільки може мати довготривалі наслідки для жертви та її психічного здоров'я, та може посилювати існуючу ситуацію домашнього насильства.

Ще у 2018 році спеціальним доповідачем Ради ООН з прав людини з питань насильства щодо жінок, його причин і наслідків, про насильство в Інтернеті щодо жінок і дівчат в аспекті прав людини зазначено, що форми насильства, які вчиняються за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) набувають все більшого поширення. У його доповіді вказується, що у сучасну цифрову епоху Інтернет та ІКТ генерують соціальні цифрові простори та трансформують те, як зустрічаються, спілкуються та взаємодіють індивіди, а тим самим і в більш загальному плані переформатують суспільство загалом (пункт 12) [1]. Спеціальний доповідач сформулював рекомендації які передбачають, що державам слід заборонити та криміналізувати кібернасильство щодо жінок, в тому числі неузгоджене поширення інтимних зображень. Криміналізація кібернасильства щодо жінок має охоплювати всі елементи такого роду зловживання, включаючи переадресацію шкідливого контенту (пункт 101) [1].

Вітчизняні науковці визначають кібернасильство як: «систематичні умисні дії з боку особи або групи осіб (частіше підлітків) із використанням інформаційно-комунікаційних засобів, спрямовані проти іншої особи (осіб), що характеризуються створенням ворожої, принизливої обстановки» [2, с. 178]; «як новітню форму агресії, що передбачає жорстокі дії з метою принизити людину за допомогою використання інформаційно-комунікаційних засобів: мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж» [3, с. 2]; «як агресивні, навмисні дії, які здійснюються групою або окремою особою з метою приниження, залякування та цькування іншої особи за рахунок використання інформаційно-комунікаційних засобів» [4, с. 71].

Комітет Конвенції про кіберзлочинність визначає кібернасильство як «використання комп'ютерних систем для спричинення, сприяння або загрози насильства проти осіб, що призводить або може призвести до фізичної, сексуальної, психологічної чи економічної шкоди чи страждань і може включати в себе використання обставин, характеристик або вразливості особи» [5].

Також вчені визначають ознаки, які притаманні кібернасильству як явищу: «1) виступає агресивною формою насильства; 2) об'єктом кібербулінгу можуть бути як знайомі, так і незнайомі особи; 3) здійснюється із застосуванням засобів електронних комунікацій; 4) має на меті приниження людини, дошкуляння їй, провокування конфліктних ситуацій» [6, с. 62].

В. М. Руфанова виокремлює, наступні види кібернасильства: «1) надсилання електронних листів і повідомлень з метою залякування чи шантажу; 2) поширення неправдивої інформації про особу; 3) злам електронної пошти чи сторінки в соціальній мережі; 4) зміна та використання профілів людей з використанням чужих паролів; 5) розміщення та розсилка чужих фотографій з метою глузування та обговорення; 6) розміщення інтимних фотографій з метою стигматизації чи цькування особи; 7) вимагання через електронне спілкування особистої інформації з метою поширення цієї інформації; 8) копіювання та використання особистої інформації шляхом зламу або незаконного входження в профіль іншої особи в соціальній мережі; 9) обговорення людини в соціальних мережах або чатах з метою наклепу або дискредитації» [7, с. 222].

Також в науковій літературі визначається, що кібернасильство передбачає: «надсилання електронних листів, текстових повідомлень (SMS) або інших миттєвих повідомлень образливого або погрозливого характеру; розміщення образливих коментарів щодо особи у мережі Інтернет; розповсюдження інтимних фотографій чи відеозаписів за допомогою засобів електронних комунікацій» [8, с. 10].

Окремо вчені виділяють кібербулінг та визначають його як «булінг, що здійснюється із застосуванням засобів електронних комунікацій» [9, с. 42]; «агресія та жорстокість з метою дошкуляння, приниження людини» [10, с. 86].

Формами кібербулінгу є: «харасмент або домагання; соціальне виключення; кіберсталкінг або переслідування з загрозою завдання шкоди офлайн; флемінг або ворожі мовленнєві випадки; наклеп; публічне викриття конфіденційної чи компрометуючої інформації; персоніфікація або видавання себе за іншу особу; хеппі слеппінг або фільмування проявів булінгу; кіберсексуальний булінг» [11, с. 29–30].

У свою чергу, кібернасильство над жінками визначається як «вчинення умисних систематичних дій образливого або погрозливого характеру із використанням засобів електронних комунікацій, які підривають почуття безпеки жінки та викликають тривогу, страх або паніку» [8, с. 10].

Розглядаючи питання кібернасильства важливо проаналізувати рішення ЄСПЛ з даного питання. Так, у справі «Бутуруга проти Румунії» [12] ЄСПЛ наголосив, що домашнє насильство не обмежує лише випадками фізичного насильства, але може передбачати, поряд з іншими формами, психологічне насильство або домагання. Кібербулінг може виражатись у різних формах: у порушенні права на приватне життя, у втручанні в комп'ютер жертви, у маніпуляції інформацією чи зображеннями, у тому числі приватного характеру. Суд визнав, що під час розслідування справ щодо домашнього насильства національні органи влади можуть брати до уваги такі дії, як незаконне спостереження за листуванням партнера, доступ до нього або його збереження. Тобто до категорії домашнього насильства потрапляє й кіберспостереження, яке часто здійснюється близьким партнером особи [12].

У науковій літературі відзначається, що ЄСПЛ погоджується із аргументом заявниці, що такі дії, як моніторинг, доступ чи збереження кореспонденції подружжя без права на це, мають бути враховані, коли національні органи розслідують факти домашнього насильства [13, с. 22].

При цьому, ЄСПЛ підкреслив, що в разі розслідування справ про домашнє насильство слід застосовувати комплексний підхід. Підсумовуючи, кібернасильство визнано одним із видів насильства в контексті ст.ст. 3, 8 Конвенції [12].

Ще одним важливим рішенням з даного аспекту є рішення ЄСПЛ у справі «Володіна проти Росії» (2021 р.). Заявниця скаржилась на відсутність належного захисту з боку національних органів від кібернасильства (публікація інтимних фото без згоди, переслідування та видавання себе за іншу особу), а також забезпечити проведення ефективного розслідування цих дій [14].

Рішення пов'язане із попередньою справою тієї ж заявниці ЄСПЛ «Володіна проти Росії» (2019 р.) стосовно домашнього насильства та неналежної законодавчої системи його протидії. У рішенні 2019 р. ЄСПЛ визнав наявність жорстокого поводження (фізичного та психологічного) із заявницею з боку її колишнього партнера та встановив порушення ст.3 Конвенції (заборона катування, нелюдського та такого, що принижує, поводження).

У справі 2021 р. заявниця скаржилася на відсутність належного захисту з боку національних органів саме від кібернасильства. Заявниця страждала від численних кібератак з боку свого колишнього партнера (злам поштової скриньки, встановлення фейкових профілів тощо).

Суд визнав у першому рішенні, що публікація інтимних фотографій заявниці «підірвала її гідність, передаючи повідомлення про приниження та неповагу». Публікація її інтимних фотографій без згоди, створення підроблених профілів у соціальних мережах, які нібито видають себе за неї, та відстеження за допомогою GPS-пристрою заважали їй насолоджуватися приватним життям, викликаючи у неї почуття тривоги, страждання і незахищеність. Таким чином, Суд встановив, що було порушене право на повагу до приватного життя заявниці (ст. 8 Конвенції) [14].

Відповідно до позиції Суду форми кібернасильства щодо жінок поділяються на шість широких категорій, які включають «злам», «видання себе за іншу особу» (використання технологій для видання особи жертви, щоб збентежити чи присоромити її, наприклад, шляхом надсилання образливих електронних листів з електронної пошти жертви), «спостереження/відстеження» (переслідування та спостереження за діяльністю жертви в режимі реального часу або історично; наприклад, GPS-відстеження), «переслідування/розсилання спаму» (використання технологій для постійного контакту, роздратування, погроз та/або залякування жертва), «вербування» (заманювання потенційних жертв у ситуації насильства) та «зловмисне розповсюдження» (маніпулювання та розповсюдження наклепницьких і незаконних матеріалів, пов'язаних із жертвою; наприклад, погрози або витік інтимних фотографій/відео) [14].

Суд визначив, що держава несе однакові зобов'язання як щодо актів офлайн, так і онлайн насильства. Тобто держава зобов'язана прийняти ефективні закони, запобігти насильству та провести ефективне розслідування насильства [14].

Підсумовуючи, у даному рішенні Суд вказує, що хоча чинна система надала владі правові інструменти для переслідування актів кібернасильства, жертвою яких стала заявниця, спосіб, у який вони фактично вирішували це питання – зокрема, небажання відкривати кримінальна справа та повільне розслідування, що призвело до безкарності винного – виявили невиконання своїх позитивних зобов'язань за ст. 8 Конвенції, відповідно, мало місце порушення цього положення [14].

Тобто, ЄСПЛ продовжив свою позицію, яку визначив у рішенні «Бутуруга проти Румунії», та визнав кібернасильство як одну з форм домашнього насильства.

При цьому важливо зауважити, що 2022 р. Європейська комісія прийняла пропозицію, яка передбачає необхідність виокремлення та реагування на кібернасильство щодо жінок [15].

Враховуючи зазначені характеристики кібернасильства та його специфіку, яка проявляється в тому, що це певний симбіоз, в першу чергу психологічного та/або сексуального насильства, яке здійснюється із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, вважаємо, що для належного реагування на прояви такої протиправної поведінки та відповідно до практики ЄСПЛ, доцільно доповнити ст. 126-1 КК України «Домашнє насильство», ще однією формою – кібернасильство.

При цьому, кібернасильство як форма домашнього насильства відповідно до практики ЄСПЛ, серед іншого, виражається в наступних діях – «злам», «видання себе за іншу особу» (використання технологій для видання особи жертви, щоб збентежити чи присоромити її, наприклад, шляхом надсилання образливих електронних листів з електронної пошти жертви), «спостереження / відстеження» (переслідування та спостереження за діяльністю жертви в режимі реального часу; наприклад, GPS-відстеження), «переслідування/розсилання спаму» (використання технологій для постійного контакту, роздратування, погроз та/або залякування жертва), «вербування» (заманювання потенційних жертв у ситуації насильства) та «зловмисне розповсюдження» (маніпулювання та розповсюдження наклепницьких і незаконних матеріалів, пов'язаних із жертвою; наприклад, погрози або витік інтимних фотографій/відео).

Список використаної літератури

1. Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences on online violence against women and girls from a human rights perspective (A/HRC/38/47, 18 June 2018). Original: English. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G18/184/58/PDF/G1818458.pdf?OpenElement>
2. Лубенець І. Кібернасильство (кібербулінг) серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів. *Jurnalul Juridi National: teore si practica*. Junie, 2016. С. 178–182.
3. Найдьонова Л. А. Кібербулінг або агресія в Інтернеті: способи розпізнання і захист дитини : методичні рекомендації. Вип. 4. Київ, 2011. 34 с.

4. Головка О. М., Шпак К. О., Микита А. А. Динаміка правопорушень під час пандемії COVID-19: домашнє насильство та кібернасильство. *Право та інноваційне суспільство*. 2021. № 1 (16). С. 70–78.
5. Cybercrime Convention Committee (T-CY). URL: <https://rm.coe.int/t-cy-mapping-study-on-cyberviolence-final/1680a1307c>
6. Новіков М. М., Новікова М. М. Теоретико-правовий аспект кібернасильства: поняття та зміст. *Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2021. Том 1. № 58. С. 61–67.
7. Руфанова В. Гендерно зумовлене кібернасильство в світлі практики Європейського суду з прав людини. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2021. № 6 (42). С. 209–213.
8. Медведська В. В. Правові засади захисту жінок від домашнього насильства : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2022. 240 с.
9. Ведернікова А. О. Необхідність кримінально-правового регулювання кібербулінгу. Протидія кіберзагрозам та торгівлі людьми (26 лист. 2019 р., м. Харків). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Координатор проектів ОБСЄ в Україні. Харків : ХНУВС, 2019. С. 42–46.
10. Ковтун В. О. Протидія кібербулінгу як сучасній формі агресії. Протидія кіберзагрозам та торгівлі людьми (26 лист. 2019 р., м. Харків). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Координатор проектів ОБСЄ в Україні. Харків : ХНУВС, 2019. С. 86–88.
11. Ведернікова А. О. Кібербулінг: класифікація форм прояву та сучасні світові тенденції. *Протидія кіберзлочинності та торгівлі людьми*. Харків, 2020. С. 28–31.
12. Buturugă v. Romania (Requête no 56867/15). 11 février 2020. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%22001-200842%22%7D>
13. Кваліфікація та основи методики розслідування домашнього насильства : навчальний посібник / С. Романцова, Н. Устрицька, І. Гловюк та ін.; за ред. І. Гловюк, Н. Лащук, С. Романцової. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 404 с.
14. Volodina v. Russia (№ 2) (application № 40419/19) 14 September 2021. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%22001-211794%22%7D>
15. Пропозиція Європейської комісії щодо директиви щодо боротьби з насильством щодо жінок і домашнім насильством від 08 березня 2022 року. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52022PC0105>

Ключові слова: кібернасильство, домашнє насильство, форми домашнього насильства.
Key words: cyberviolence, domestic violence, forms of domestic violence.